

νότητας του Χριστού. Ο νεστοριανισμός κηρύττει ένα ηθικό υπόδειγμα τέλειου ανθρώπου, ο μονοφυσιτισμός μια αφηρημένη ιδέα άσκαρου Θεού.³⁹ Με άλλα λόγια, η καταδίκη της «αίρεσης» από θεολογική σκοπιά σημαίνει την απόρριψη της μισής αλήθειας που ζητά να απολυτοποιηθεί, ενώ φιλοσοφικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι σημαίνει την απόρριψη του *αναγωγισμού* και των ολέθριων συνεπειών του για την αλήθεια. Αυτήν ακριβώς άλλωστε τη σχετικοποίηση του απολύτου και την απολυτοποίηση του σχετικού μάς διαβεβαιώνει ότι απορρίπτει ο Μπαρτ στον πρόλογο της β' έκδοσης του βιβλίου του.

III.

Επίλογος

Ας μη μακρηγορήσουμε όμως άλλο, μιας κι έχουμε ήδη ξεφύγει από το θέμα μας. Κλείνουμε τη βιβλιοπαρουσίασή μας με δυο σύντομα επιλογικά σχόλια: η κύρια συμβολή του βιβλικού υπομνήματος του Μπαρτ έγκειται, κατά την κρίση μας, στο ότι έθεσε ευθαρσώς, στον κατακερματισμένο προτεσταντικό κόσμο του 20ού αιώνα, το αίτημα της εκ νέου ανακάλυψης των κριτηρίων του Ευαγγελίου, του πολιτεύματος και της καθολικότητας που οραματίστηκε ο Απόστολος Παύλος, εν μέσω τραγικών συμβιβασμών του χριστιανικού κόσμου με τον εθνικισμό, τον κοινωνικό και πολιτικό αυταρχισμό, τον милитарισμό, τον λαϊκισμό και τη συμβατική, μικροαστική ηθικολογία. Οι αδυναμίες του, ολοένα και πιο εμφανείς προϊόντος του χρόνου, δεν αναιρούν το γεγονός ότι μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, και για αρκετά χρόνια αργότερα, το ρωμαλέο αυτό πόνημα, εμβληματικό του κινήματος της Διαλεκτικής Θεολογίας, γονιμοποίησε εύλογα τη σκέψη πολλών ικανών θεολόγων, όχι μόνο στην Ευρώπη, όπου γράφτηκε, αλλά και στις ΗΠΑ, συγκαταλέγοντας στους θιασώτες του τα αναστήματα των αμερικανών αδερφών Ράινχολντ και Χ. Ρίτσαρντ Νίμπουρ (Reinhold και H. Richard Niebuhr) και του συμπατριώτη τους Φρανκ Γουίλιαμ Σπρινγκφέλλου (Frank William Stringfellow), τον Σουηδό Γκούσταβ Αουλέν (Gustav Aulen), τον γερμανό νεο-μάρτυρα Ντίτριχ Μπονχόφερ, κ.ά.

Η φημισμένη (σε σημείο όξυνσης)

ετεροβαρής σχέση Θεού-ανθρώπου που το υπό συζήτηση έργο εισηγείται και η οποία αντανakλάται στην (ιδιότυπα δοκητιστική, κατά πολλούς) χριστολογία του, έχει πλειστάκις κατηγορηθεί, όπως προαναφέραμε, για μια σειρά από σοβαρές θεολογικές παρενέργειες, με κυριότερες από αυτές την πρόταξη ενός απόμακρου και παντελώς ακατάληπτου και αυθαίρετου Θεού, τον αντι-διανοουμενισμό και την παθητική πρόσληψη της αποκεκαλυμμένης αλήθειας, την ανιστορικότητα και, πιο πρόσφατα, την εκ προοιμίου υπονόμηση αν όχι ακύρωση κάθε προσπάθειας άρθρωσης μιας «συναφειακής θεολογίας» που, χωρίς να καταλήγει απαραίτητα στον σεκταρισμό, λαμβάνει σοβαρά υπ' όψη τις ανησυχίες, τις οδύνες και τις προοπτικές ποικίλων φωνών που ακόμη υποεκπροσωπούνται στο εσωτερικό του ιδρυματικού χριστιανισμού. Η ίδια αυτή όμως – αμετροεπής, έστω – μαρτυρία έμφραση στην απόλυτη υπερβατικότητα του Θεού ως του «όντως Άλλου», φαίνεται να συστοιχεί, τηρουμένων των αναλογιών, με την ορθόδοξη θεολογία της ετερότητας, όπως σμιλεύτηκε από τον Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη Ζηζιούλα και τον Χρήστο Γιανναρά, ενώ θα μπορούσε σήμερα να ιktίσει συναρπαστικές γέφυρες με τη θείστική γαλλική φαινομενολογία και το έργο του ρωμαιοκαθολικού φιλοσόφου Ζαν-Λυκ Μαριόν, ειδικότερα, ως προς τη σύλληψη ενός Θεού επέκεινα της έννοιας του όντος.

Να μην ξεχάσουμε να εκφράσουμε την ευγνωμοσύνη μας στον μεταφραστή του βιβλίου από το γερμανικό πρωτότυπο, τον εκλεκτό συνάδελφο θεολόγο Γιώργο Βλαντή, που πάλεψε με έναν απαιτητικό ογκόλιθο ώστε να μας χαρίσει το σπουδαίο αυτό βιβλικό υπόμνημα στα ελληνικά. ■

¹ Terry Eagleton, *The Illusions of Postmodernism* (Oxford: 1997), σ. 9.

² John Rawls, *Το Δίκαιο των Λαών και η Ιδέα της Δημόσιας Λογικής Ανάθεωρησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2002, μετ. Άννα Παπασταύρου, επιμ. Κωνστ. Αρβανιτόπουλος, «Το Πρώτο Μέρος της Ιδεώδους Θεωρίας: 5. Δημοκρατική Ειρήνη και η Σταθερότητά της», σσ. 94-95.

³ Για μια εμπεριστατωμένη ανάλυση του πνεύματος συλλογικότητας που διέπει τον κλασικό Φιλελευθερισμό με ιδιαίτερη μνεία στο έργο του J.S. Mill,

ενάντια στα περί ατομοκρατίας στερεότυπα, βλ. τη μονογραφία του Kwame Anthony Appiah, *Η Ηθική της Ταυτότητας*, μετ. Δημήτρης Μιχαήλ, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις, 2016, σσ. 43-44 («[...] ο εαυτός του οποίου οι επιλογές εξυμνούνται από τον φιλελευθερισμό δεν είναι κάτι προ-κοινωνικό – μια αυθεντική εσωτερική ουσία ανεξάρτητη από τον ανθρώπινο κόσμο στον οποίο έχουμε μεγαλώσει – αλλά προϊόν της αλληλεπίδρασής μας με τους άλλους, από τα πρώτα χρόνια της ζωής μας [...]»). Συμπερασματικά, η ατομικότητα προϋποθέτει την κοινωνικότητα, και όχι απλώς έναν φειδωλό σεβασμό για την ατομικότητα των άλλων. Ο ελεύθερος εαυτός είναι άνθρωπος, και εμείς είμαστε, όπως επέμενε ο Αριστοτέλης πριν από πάρα πολύ καιρό, όντα της πόλεως, κοινωνικά όντα [...]. Η προοπτική αυτή της κοινωνικότητας κατείχε πρωτεύουσα θέση στο ηθικό [ethical] όραμα του Mill. Θεωρούσε ότι «το κοινωνικό αίσθημα της ανθρωπότητας» είναι «ένα ισχυρό φυσικό αίσθημα» το οποίο παρείχε τη βάση για την ηθικότητα [morality]: «Η κοινωνικότητα [γράφει ο Mill στο κλασικό του έργο *Utilitarianism*, στα ελληνικά *Ωφελιμισμός*, μετ. Φιλίμων Παιονίδης, Αθήνα, Πόλις, 2002, σ. 120] είναι ταυτόχρονα τόσο φυσική, τόσο αναγκαία και τόσο οικεία στον άνθρωπο ώστε, με εξαίρεση σπάνιες περιστάσεις ή προσπάθειες εκούσιας αποστασιοποίησης, ουδείς μπορεί να αντιληφθεί τον εαυτό του ως κάτι άλλο παρά ως μέλος ενός σώματος [...]». Βλ. και σσ. 51, 54, 56, 58.

⁴ Όχι μόνο από τους κλασικούς πια κοινοτιστές, όπως (μεταξύ άλλων) οι Charles Taylor, Charles Larmore, Michael Sandel και Michael Walzer ή τους νεο-αριστοτελικούς όπως ο Alasdair MacIntyre και η Martha Nussbaum, αλλά και από τον πολύ Paul Ricoeur, στο πολύκροτο έργο του *One-self as Another*, αγγλική μετ. Kathleen Blamey (Chicago: The University of Chicago Press, 1994), σ. 254 και σε δοκίμιό του («Ethics and Human Capability: A Response», δημοσιευμένο στον συλλογικό τόμο *Paul Ricoeur and Contemporary Moral Thought*, John Wall, επιμ. William Schweiker, και W. David Hall, New York & London: Routledge, 2002, σσ. 279-290), όπου διαμαρτύρεται για τη φιλελεύθερη διάσταση μεταξύ δέοντος και τελολογίας (σ. 287). Εξαιρετικές αναλυτικές εισαγωγές στην ανωτέρω διαμάχη αλλά και στην εν γένει εξέλιξη της πολιτικής θεωρίας των τελευταίων δεκαετιών, αποτελούν η μελέτη του Γρηγόρη Μολύβα, *Δικαιώματα και Θεωρίες Δικαι-*

σύνης: Rawls, Dworkin, Nozick, Sen, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2004 και η εισαγωγή του στο Will Kymlicka, *Η Πολιτική Φιλοσοφία της Εποχής μας* (Contemporary Political Philosophy: an Introduction), σε δική του μετάφραση, από τις Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2005, σσ. 9-65.

⁵ Η εν λόγω πορεία σύγκλισης είναι σήμερα ακόμη περισσότερο εμφανής (για πολλούς και αναγκαία) από το 2003 που επισημαίνεται ως εν εξελίξει διαδικασία από τον Γρηγόρη Μολύβα στην εισαγωγή της ελληνικής μετάφρασης του έργου του Michael J. Sandel, *Liberalism and the Limits of Justice*, στα ελληνικά *Ο Φιλελευθερισμός και τα Όρια της Δικαιοσύνης*, μετ. Κατερίνα Γεωργοπούλου, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2003, σ. 47.

⁶ Βλ. τη μελέτη της Γκόλφως Μαγγίνη, *Ο Χάμπερμας και οι Νέο-Αριστοτελικοί: Η Ηθική του Διαλόγου στον Γιούργκεν Χάμπερμας και η Πρόκληση του Νεοαριστοτελισμού*, Επίμετρα Στέλιος Βιρβιδάκης-Κώστας Καβουλάκος, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2006.

⁷ Γνωσιολογική προϋπόθεση μιας κοινωνικής διεύρυνσης της έννοιας του «εμείς» ήταν, για τον αμερικανό νεοπραγματιστή Richard Rorty, η φιλοσοφική παραίτηση από τη δέσμευση στο «πλατωνικό», όπως το αποκαλούσε, ιδεώδες της μιας, Οριστικής Ερμηνείας, της αποκλειστικά *ορθής* αποτίμησης ή θέασης του κόσμου. Για περισσότερα, βλ. αντί πολλών τη συλλογή δοκιμών του, *Philosophy and Social Hope* (London: Penguin, 1999).

⁸ Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας, «Κοινωνία και Ετερότητα», ελληνική απόδοση Διονύσιος Γούτσος - Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, *Σύναξη* 76 (2000): 5-15, σ. 11. Το αγγλικό πρωτότυπο του κειμένου, «Communion & Otherness», που δημοσιεύθηκε στο *St. Vladimir's Theological Quarterly* (Vol. 38-No. 4, 1994, σσ. 347-361, αποτέλεσε τη βάση για τη μετέπειτα πολύκροτη μελέτη του Μητροπολίτη Περγάμου *Communion & Otherness: Further Studies in Personhood and the Church* (London & New York: T & T Clark Press, 2006).

⁹ Alain Badiou, *Saint Paul* "La foundation de l'universalisme", Presses Universitaires de France, σε αγγλική μετ. του Ray Brassier, *Saint Paul: The Foundation of Universalism* (Stanford, California: Stanford University Press, 2003).

¹⁰ Giorgio Agamben, *The Time That Remains: A Commentary on the Letter to the Romans*, αγγλική μετ. Patricia Dailley (Stanford, CA: Stanford University